

### Egy újabb Clodia-monográfia margójára. Nők az ókorban

*Skinner* Clodia-monográfiája nemcsak a hírhedt néptribunus, Clodius nővérének enigmatikus személyéhez visz bennünket közelebb, hanem az ókor női szerepeibe is alaposabb bepillantást enged. Bevezetőjében azonnal kitér azon két koronatanúra, vagyis *auctorra*, akire Clodia rossz reputációja visszavezethető: Ciceróra és Catullusra. A monográfia első fejezete Ciceróval mint Clodia „biográfusával” foglalkozik, egyfelől a *Pro Caelio*, másfelől Cicero későbbi levelezésének tükrében. Mindebből egyértelműen kiviláglik, hogy Cicerót Clodia iránt elsősorban nem személyes gyűlölet fűtötte: áradó ellenszenvének oka túlnyomórészt a Cicero és Clodius (vagyis Clodia öccse) közti ellenséges viszonyban keresendő. A gens Claudiát görcső alá vevő második fejezet behatóan elemzi azon, Cicero által is említett ősök – így például Appius Claudius Caecus *censor* vagy Quinta Claudia Vesta-szűz – szerepét és legitimációs jelentőségét, akikhez képest Clodiát mint erkölcstelen, nemzetségéhez méltatlan, deviáns személyiséget ábrázolja a *Pro Caelio*-ban. A harmadik fejezetben, amely a társadalom felső rétegéhez tartozó nők vagyoni helyzetét elemzi, Skinner az apai hatalom (*patria potestas*) vagy férji hatalom (*manus*) alatt álló, ill. ezek alól felszabadult nők vagyoni önállóságának kérdését vizsgálja. Ennek során kitér Clodián kívül a jelentős vagyont nem a társadalmi közfelfogásnak megfelelően felhasználó, a *Pro Cluentio*-ban említett Sasiára, akit szintén elítélően említ. A negyedik fejezet a Claudius Pulcherek (vagyis Clodia közvetlen rokonsága), az ötödik pedig a Metellusok (férje s egyúttal unokatestvére, Q. Metellus Celer rokonsága) politikai jelentőségét vizsgálja, a hatodik a Medea Palatina-képpel, vagyis a Cicero által a *Pro Caelio*-ban Clodiáról rajzolt portréval, a hetedik pedig a Catullus által Clodia-Lesbiáról festett portréval foglalkozik. Az alábbiakban a Medea Palatina-ábrázolásra térünk ki valamivel bővebben.<sup>1</sup>

---

1. A beszédet magyarul lásd *Marcus Tullius Cicero* összes perbeszédei. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári T. Szeged, 2010. 889.

Cicero 56 áprilisában, a *Ludi Megalenses* első napján mondta el beszédét M. Caelius Rufus védelmében. A *Pro Caelio* Cicerónak Clodiusszal (és klánjával) vívott harcának igen jelentős állomása, amely harc jelentős – olykor végzetes – kihatással bírt a nagy szónok életére és ezáltal a köztársaság végének politikai eseményeire. Az ellenséges viszony első állomását 73-ra datálhatjuk, amikor Clodius súlyos csapást mért Terentiára, Cicero feleségére azzal, hogy a Vesta-papnő Fabiát, Terentia féltestvérét *incestummal* vádolta. Többek között e sérelmet kívánta Cicero 61-ben (részint Terentia ösztönzésére) megtorolni a Bona Dea-perben Clodius ellen tett vallomásával, amely azonban – minthogy Clodiust felmentették – nem a kívánt eredménnyel ért véget. Clodius erre Cicero 58-as száműzetésének előmozdításával és palatinusi házának lerombolásával felelt. 56-ban – a politikai és magánjellegű viszonyok sajátos egybeesése folytán – Cicero számára elérkezett a lehetőség, hogy a *Caelianában* megsemmisítő erejű csapást mérjen Clodiára, Clodius nővérére, akit a perben gyilkos humorral pellengérezett ki a római színház, különösen pedig a komédia eszközeit igénybe véve – s így egy sajátos színpadi előadást rendezett az egyébként is a *ludiscaenici* idejéről szolgáló *Megalensián*.

56 áprilisában az akkor huszonöt éves M. Caelius ellen a *quaestio de vi* előtt fővádlóként L. Sempronius Atratinus, *subscriptorként* pedig L. Herennius Balbus és P. Clodius emelt vádat. A vádlott maga is mondott védőbeszédet, ezen kívül M. Licinius Crassus Dives és – szokásához híven utolsóként emelkedve szólásra<sup>2</sup> – Cicero lépett fel védőként. A vádemelés feltehetően a *lex Plautia de vi* (65/4) alapján történt, amely Cicero híradása alapján lázadást szító és elvetemült polgárok ellen született, akik fegyverrel veszik ostrom alá a *senatust*, erőszakot alkalmaznak a *magistratusokkal* szemben, és az állam ellen törnek.<sup>3</sup> A Caelius ellen felhozott vádak közül az első hármat, amelyek Caelius és Crassus védőbeszédében nyertek bővebb taglalást, csak Cicero összefoglalásából ismerjük meg<sup>4</sup>

Mint már említettük, a *Megalensián* kezdettől fogva tartottak színházi előadásokat. A *gens Claudia* két tagjának a perben való közvetlen érintettségén, valamint a Clodia és Quinta Claudia közötti kontraszt<sup>5</sup> kiemelésén kívül még egy másik kapocs állott fenn a *Megalensia* és a család története között: Clodius több alkalommal is megzavarta a Magna Mater ünnepét. A második botrányt 56. április 8-án, 9-én vagy 10-én okozta, amikor fel-

2. Cic. *Brut* 190; *Orat.* 130; Quint. *inst.* 4, 2, 27.

3. Cic. *Cael.* 1.

4. Cic. *Cael.* 23.

5. Cic. *Cael.* 34.

fegyverzett rabszolgákkal rohanta meg és foglalta el a színházat, ahol az előadás folyt;<sup>6</sup> ez tehát a *Pro Caelio* elhangzása után néhány nappal történt. Az első incidensre azonban a beszéd hallgatói gondolhattak, és minden biznnyal gondoltak is, hiszen Clodius 58-ban részese volt egy a pessinusi Kybelé-szentély elleni akciónak,<sup>7</sup> amely során Brogitarusgalata fejedelem, aki Clodius bandáját pénzzel támogatta, Clodius segítségével megszerezte magának a pessinusi Kybelé-papi méltóságot (amihez királyi cím járt), elűzván e tisztség legitim betöltőjét és szétzüllesztve a kultuszt.<sup>8</sup> Ily módon a *Megalensiához* a *gens Clodia* mind történeti, mind aktuálpolitikai szempontokból szorosan kapcsolódott.

Cicero a beszéd kezdetén mintegy sajnálkozását fejezi ki amiatt, hogy a bírának még az ünnepnapon sem jut osztályrészül pihenés, s nem nézhetik az éppen akkor folyó színházi előadást. A szónok tehát saját színházi előadást, komédiát rendez nekik, amelynek központjába a vád forrásaként meghatározott Clodiát állítja. Ezzel elsősorban nem a vádlott személyét igyekszik a bírák szemében rokonszenvessé tenni, hanem az ellenfél mozgatórugójára, az *opesmeretriciaere* irányítja a figyelmet, s az pedig a hallgatók számára nem lehet kétséges, hogy ki áll a *meretrix* kifejezés mögött: a Dio elleni gyilkossági kísérlet vádjának fő tanúja, a ledér életviteléről ismert római vígözvegy, Clodia Metelli. A tényleges vádpontokra (*de vi*) adandó válasz előtt szükségesnek látja, hogy a Caelius kárára koholt gyalázkodásokra feleljen.<sup>9</sup> A *vita ante acta*ra vonatkozó részből<sup>10</sup> a következő fő vádpontok olvashatók ki. Caelius vétett a *pietas* és a *fides* ellen, nem tanúsított apja iránt kellő tiszteletet, és Calpurnius Bestiával szemben sem járt el megfelelően, amikor törvényt elé idéztette. A *luxuria* az, amelyet mind Herennius, mind pedig Clodius Caelius szemére vetett, vagyis az ifjúkori kicsapongó életmód.<sup>11</sup> Politikai természetű megjegyzések: a Catilinához fűződő baráti viszony.<sup>12</sup> Állítólagos részvétel az összeesküvésben,<sup>13</sup> *crimina ambitus*,<sup>14</sup> és a *pontifexi* választásoknál támadás egy *senator* ellen.<sup>15</sup> A harmadik rész<sup>16</sup> a Dio elleni merényletet tárgyalja, ezt Clodia azon kijelen-

6. Cic. *har. resp.* 21–29.

7. Cic. *har. resp.* 27.

8. Cic. *har. resp.* 28.

9. Cic. *Cael.* 3.

10. Cic. *Cael.* 3–22.

11. Cic. *Cael.* 6–14.

12. Cic. *Cael.* 10–14.

13. Cic. *Cael.* 15.

14. Cic. *Cael.* 16.

15. Cic. *Cael.* 19.

16. Cic. *Cael.* 51. 69.

tésével támasztja alá a vád, hogy Caelius tőle pénzt szerzett, hogy Lucceius rabszolgáit megvesztegesse, majd pedig megpróbált tőle mint terhelő tanút megszabadulni.<sup>17</sup> Clodia e két kijelentését önálló vádpontként taglalja, az *aurum*<sup>18</sup> és a *venenum*<sup>19</sup> vádakat külön-külön cáfolja meg. Cicero egyik világosan érzékelhető célja, hogy a per politikai felhangjait lehetőség szerint tompítsa, többek között ezért nem helyezi a Dio ellen elkövetett támadást előtérbe. A *crimenveneni* kellően ismert, Clodia mellett feltehetően mások vallomása is rendelkezésre állott azon pontban, hogy Caelius megkísérelt mérget átadni Clodia rabszolgáinak. Érdekes módon Cicero az egész beszéd során nem nyújt más verziót e történet helyett, hanem megelégszik azzal, hogy az ellenfél előadásának következtetlenségeit nevetségessé tegye, s hangsúlyozza azt, hogy a *corpus delicti* nem áll rendelkezésükre. Ezzel ugyan nem oszlatja el teljességgel a gyanút Caeliusról, de legalább ki tudja ragadni e momentumot eredeti kontextusából.

Számos lényeges kérdés vetődik fel a beszéd középső részében:<sup>20</sup> a *de vita* – vagy *de moribus* – *paragraphusok* végeztével a szónok a tényleges vádpontokra irányítja tekintetét. A Dio ellen elkövetett orgyilkosságot néhány mondatral letudja, utal arra, hogy a gyilkosság szerzője Ptolemaios király volt, akinek az elkövetéshez az időközben felmentett Asicius szolgált eszközül – ezért nem vetülhet Caeliusra a gyanú árnyéka sem.<sup>21</sup> Ezt követően hirtelen visszatér a Caelius életvitele ellen felhozott kifogásokhoz (*deliciarumobiurgatio*).<sup>22</sup> A kisebb horderejű szabadosságok esetén liberális álláspontra helyezkedik, úgy vélvén, hogy az ifjúságnak joga van ahhoz, hogy kitombolja magát, amíg azzal komolyabb kárt nem okoz,<sup>23</sup> a súlyosabb esetekben pedig arra kéri a bírakat, hogy tegyenek különbséget a tárgy (*res*) és a vádlott (*reus*) között, azaz vegyék észre, hogy a felhozott kifogások a korabeli fiatalságot érintik általában, és nem konkrétan Caeliust.<sup>24</sup> Majd egy határozott *crimenluxuriaere* tér át: a Clodiától szerzett pénz igen bensőséges kapcsolatra enged következtetni, ami viszont keserű szakítással ért véget.<sup>25</sup> Az első pillantásra logikus folytatás – egyfelől tagadhatná a szerelmi kapcsolat létét, másfelől pedig annak hirtelen megszakadása miatt

---

17. Cic. *Cael.* 63.

18. Cic. *Cael.* 51.

19. Cic. *Cael.* 56.

20. Cic. *Cael.* 23–50.

21. Cic. *Cael.* 24.

22. Cic. *Cael.* 27.

23. Cic. *Cael.* 28.

24. Cic. *Cael.* 29–30.

25. Cic. *Cael.* 31.

mindenestül kétségbe vonhatná a két *crimen* hitelességét – helyett Cicero más utat választ: a következőkben<sup>26</sup> Clodia tanúvallomásának hitelességét vonja kétségbe azon az alapon, hogy mint elhagyott és féltékeny szerető nem képes elfogulatlanul megítélni Caeliust.

A vád konstrukciója elsősorban és kizárólag Clodia tanúvallomására épül, így hát nem ronthatta le ennek hitelét azáltal, hogy Clodiát mint Caelius elhagyott szeretőjét állítja elének; következésképpen e kapcsolatot csak Cicero hozhatta fel a perben. Caeliust tehát oly váddal szemben védte meg (hiszen a Clodiával folytatott viszonyra történő utalás már nem oly általános, mint a felemlített *amores* és *libidines*), amelyet senki nem hozott fel ellene. Mindez annál is inkább helyesnek tűnik, mert nincsen az egész *Pro Caelio*-ban egyetlen olyan pont sem, ahol Cicero Clodia és Caelius szerelmi viszonyát köztudomású ténynek tételezné fel a hallgatóság körében; számos helyen emleget bizonyos általánosan elterjedt híreszteléseket külön-külön mindkét személy szexuális élete kapcsán, ám a kettejük közti kalandot illetően soha. Így tehát Clodia és Caelius egyenként is szabados életvitelét Cicero hozza egy nevezőre és költ köztük kapcsolatot.

Cicero briliáns konstrukcióval húzza ki az esetleges ellenvetések méregfogát. Hogyan is állna a dolog, ha Clodia Caelius szeretője lett volna? A Caeliusszal szembeni morális averziók élet éppenséggel elveszi azon tény, hogy egy Clodia-féle nővel *adulterium* nem is lehetséges, hiszen ez az *amoresmeretricii* közé sorolható. Ezzel pedig egy csapásra megoldódik a Clodia tanúvallomásának okára vonatkozó kérdés: az elhagyott szerető bosszúért liheg, s ezért tesz hamis vallomást, tehát az nem értékelhető. Ugyanakkor első látásra nem áll túlságosan nagy háttér Cicero rendelkezésére, hogy létrehozza a Caelius és Clodia közti szerelmi viszonyt: mindketten a Palatinuson laktak, és nem éppen askétikus életvitelükről nevezetesek. A szónok azonban talál még egy pontot: a vád állítása szerint Clodia pénzt adott Caeliusnak, aki később meg akarta Clodiát mérgezni (*aurum et venenum*); Cicero – kézenfekvőnek tűnő – konstrukciója szerint mindezt csak egy igazán bensőséges kapcsolat és egy viharos szakítás miatt került sor. Ám a dilemma még így is nehezen oldható fel: vagy igazak a vád állításai, és akkor Caelius bűnös a Dio elleni merényletben, vagy ha nem igazak, akkor nem hozható létre a Caelius–Clodia *liaison*. Cicerónak tehát fel kell mentenie a vádlottat (*luxuria*), és hiteltelenné kell tennie Clodia vallomását (*vis*). Ha kettejük viszonya széles körben ismert lett volna, úgy Cicerónak a *luxuriáról* szóló pontot a *de vita acmoribus* részben, a Clodia elleni támadást a *crimen de vi* részben kellett volna elhelyeznie, így azonban a *criminauri et*

26. Cic. *Cael.* 32–36.

*veneni* pontokban foglalkozik Clodia hitelével, s építi fel és manipulálja a Clodia–Caelius viszonyt.

A beszéd elején<sup>27</sup> Clodiát még nem nevezi meg, csak az *opesmeretricia*-et említi, amelyre jól – és felcsigázóan – rimel az *intolerabilis libido* és a *nimisacerbumodium*.<sup>28</sup> Amikor Caeliusnak a Palatinusra költözését említi, már világosabban fogalmaz.<sup>29</sup> Cicero itt az ismert Medea-motívumot használja fel, ami a per során már néhányszor előkerült, hiszen Atratinus Caeliust *pulchellusasonnak* nevezte, s utalt a kölcsönzött arany kapcsán az aranygyapjú történetére, Caelius pedig *Peliacinnatusnak* titulálta Atratinust.<sup>30</sup> Tovább is fűzi a gondolatot:<sup>31</sup> e palatinusi Medea s e költözés voltak ezen ifjú számára minden rossznak vagy még inkább minden szóbeszédnek okai. A pénz és mérég motívumot (*duosuntautemcrimina, auri et veneni*) a *luxuria* tárgykörébe utalja, s ebből kíván Clodia és Caelius kapcsolatára következtetést levonni. Ha ezt azonban *expressis verbis* kimondaná, úgy elismerné, hogy a vádak igazak.

Itt idézi meg az alvilágból Appius Claudius Caecust (*protopopoiia*) – ami semmiképpen nem a *genus grandéhez* tartozó eszköz<sup>32</sup> jelen esetünkben, hanem komikus momentumokban<sup>33</sup> nem szűkölködő fogás –, hogy az ősi római erényeket összevethesse Clodia életvitelével. Látszólag ez nem szolgálja a védelmet, hiszen a megidézett ős meg van győződve az *aurum et venenum* vád igazságáról,<sup>34</sup> az agg *ensor* beszéde viszont immár egyértelműen beletáplálja a bírák fejébe Clodia és Caelius kapcsolatának tényét és Clodia romlottságát.

Ezt követően kerülhet sor Clodia tekintetében a *reprehensio testis*re, amely Clodiát mint féltékeny, elhagyott szeretőt mutatja be, Caeliusról pedig bebizonyítja, hogy nem *adulter*, vagyis házasságtörő, hanem csak *amator*, azaz szerető. Az előző szereposztásnak (előbb Cicero, majd Appius Claudius Caecus beszélt) megfelelően itt is maga a szónok, majd P. Clodius Pulcher nyilatkozik meg; ezzel Cicero a bizonyítási felelősséget jórészt áthárítja a két megidézett személyre. Cicero taktikája itt még világosabbá válik: ha a mérég és az arany vádja igaz, akkor Clodia Caelius szeretője volt – ha a szeretője volt, úgy tanúvallomása értéktelen, tehát a mérég és az arany vádja nem bizonyított. Tehát

27. Cic. *Cael.* 1. skk.

28. Cic. *Cael.* 2.

29. Cic. *Cael.* 18.

30. Quint. *inst.* 1, 5, 61.

31. Cic. *Cael.* 18.

32. Quint. *inst.* 12, 10, 61.

33. Így például az utalás Appius Claudius vakságára – Cic. *Cael.* 33.

34. Cic. *Cael.* 33–34.

a mérég és az arany vádja, amit Cicero foglalt így össze, hogy megalkothassa a *liaisont*, immáron feleslegessé vált, tehát el kell tüntetni, méghozzá feltűnés nélkül, hogy a bírák ne emlékezzenek arra, hogy milyen premisszákon alapult a következtetésük.<sup>35</sup> A *criminauri et veneni* beleolvadnak a *crimenluxuriae*-be, és a beszéd további részében már így kerülnek említésre. A Clodius szájába adott beszédben már ténynek számít, hogy Clodia Caelius szeretője – míg Appius Claudius csupán különféle gyanújelekből következtetett erre.<sup>36</sup> Clodius meglehetősen szabadosan részletezi a szerelmi viszonyt – s ezáltal Cicero halálos csapást mér Clodia vallomására.

Clodia kapcsán Cicero számos alkalommal él a humor és az irónia szónoki eszközével. A *negotium* és az *industria* által uralt római hétköznapiok tökéletes ellentétéként jelenik meg az ún. plautusi nap, amelynek fő jellemzője a *ludus* és a *voluptas*. A *forumi* tevékenység szünetelt a színdarabok bemutatásának idején (*Ludi Romani*, *Ludi Apollinares*, *Ludi plebei*, *Ludi Megalenses*), tehát egyfajta felmentés lépett életbe az egész római létet átható *gravitas* alól. A komédiában minden szereplő kilép hétköznapi világából, az ifjak nem engedelmeskednek apjuknak, a *matronák* nem követik férjük akaratát, a rabszolgák pedig büntetlenül oktatják ki urukat. A plautusi humor kárvallottjai gyakorta a *milesgloriosus*ok és a Cato Maior-szerű konzervatív, puritán figurák, Terentiusnál szerfelett kedvelt motívum a szigorú apák és életvidám fiúk közti ellentét. A *Caeliana* 37. és 38. *paragraphus*ában, a két apatípus *syncretis*ésében Cicero Caecilius és Terentius komédiáiból idézi két apa szavait, az előbbi zord és kemény, az utóbbi – nem véletlenül származik az idézet az *Adelphoból*, Micio beszédéből<sup>37</sup> – jóindulatú és elnéző. A két apa szavai némiképp rokoníthatók az előző *paragraphus*okban megidézett két szereplővel, Appius Claudius Caecusszal és P. Clodius Pulcherrel, s hatásos párhuzamot képeznek a Cicero és szellemi-lelki fia, Caelius közötti kapcsolattal, ami határozott ellentéte Clodia és öccse-férje, Clodius viszonyának.

Skinner monográfiája forrásmutatóval és irodalomjegyzékkel zárul, s noha megfelel a szigorú tudományosság minden igényének, rendkívül lebilincselő képet nyújt a római köztársaság talán legérdekesebb időszakának kis- és nagypolitikájáról.

Skinner, Marilyn B.: *Clodia Metelli: The Tribune's Sister. Women in Antiquity. (Clodia Metelli: a tribunus nővére. Nők az ókorban.)* Oxford–New York, Oxford University Press, 2011. 195 oldal

*Nótári Tamás*

---

35. Cic. *Cael.* 35.

36. Cic. *Cael.* 36.

37. Ter. *Ad.* 120–121.